

świat świadczy choćby jeden (z bardzo licznych) opisów przyrody: „Las złoty, jesienny, ubrany, jak w drogie kamienie, w ciemnoszmaragdowe plamy sosen” (s. 58).

Podsumowując, *Dzienniki* Kordiana Józefa Zamorskiego to pasjonujące i nieocenione źródło do poznania okresu dwudziestolecia międzywojennego. Dzięki lubelskim naukowcom polska memuarystyka wzbogaciła się o cenną

publikację. Ma ona ogromne szanse zainteresować nie tylko historyków, ale także wszystkich tych, których pasjonuje okres II Rzeczypospolitej, bezsprzecznie jeden z najciekawszych w naszych dziejach najnowszych.

Edyta Godziszewska
Lublin

Dariusz Magier, *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białskopodlaskim w latach 1975–1990*, Siedlce 2013, ss. 315

Upłynęły już 24 lata od upadku systemu władzy komunistycznej w Polsce. Mimo to stan badań nad „przewodnią siłą narodu”, czyli Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą, pozostawia wiele do życzenia. Wystarczy wspomnieć, że tylko dwa Komitety Wojewódzkie PZPR doczekały się opublikowanych monografii na swój temat¹. Również zagadnienia dotyczące funkcjonowania partyjnej maszyny biurokratycznej oraz kancelarii i archiwów PZPR nie zostały kompleksowo opracowane². W tej sytuacji cennym uzupełnieniem i usystematyzowaniem dotychczasowego stanu wiedzy na ten temat jest praca Dariusza Magiera analizująca terenowe struktury, kadry i archiwa partyjne w latach 1975–1990 na przykładzie województwa białskopodlaskiego. Autor od wielu lat

prowadzi badania nad fenomenem biurokracji komunistycznej i nad lokalnym aparatem partyjnym³.

Podstawę źródłową omawianej pracy stanowią przede wszystkim dokumenty archiwalne przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie, Oddział w Radzynie Podlaskim – w zespołach Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białej Podlaskiej, Komitetu Miejskiego, Komitetu Miejsko-Gminnego i Podstawowych Organizacji Podstawowych z Radzyna Podlaskiego. Ich cennym uzupełnieniem są źródła drukowane (statuty, uchwały i wytyczne KC PZPR) oraz cała dotychczasowa literatura przedmiotu.

Praca składa się z trzech części i aneksu zawierającego 16 dokumentów normatywnych szczebla wojewódzkiego i lokalnego.

¹ A. Pasko, *Kuliszy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2002; M. Korejwo, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie, oddziaływanie na zinstytucjonalizowane formy życia społecznego*, Olsztyn 2012.

² Wykaz najważniejszych publikacji na ten temat, zob. http://komunizm.net.pl/?page_id=83

³ Należy tu wspomnieć przede wszystkim o następujących publikacjach D. Magiera: *Lata 1980–1981 w województwie białskopodlaskim. Wybór teleksów Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Radzyna Podlaska 2006; *W poszukiwaniu źródeł komunistycznej biurokracji*, „Cywilizacja” 2007, nr 23; *System nomenklaturowy partii komunistycznej*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 3, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Lublin–Siedlce 2010; *Uniwersum radzyńskich komunistów AD 1975*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 9 (2011); *Pracownicy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w świetle przepisów Biura Politycznego Komitetu Centralnego z 1983 r.*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2012, nr 1, www.komunizm.net.pl.

W części pierwszej, poświęconej strukturze i ludziom, omówiono przede wszystkim poszczególne szczeble organizacyjne PZPR w województwie: podstawowe organizacje partyjne (POP), instancje pierwszego stopnia (Komitety Miejskie, Komitety Miejsko-Gminne i Komitety Gminne), wewnętrzną strukturę Komitetu Wojewódzkiego oraz powołane do życia w 1982 r. Rejonowe Ośrodki Pracy Partyjnej (ROPP) – organy pomocnicze wobec struktur stopnia podstawowego. Ponadto przybliżono zasady członkostwa w partii, obowiązki pracowników aparatu partyjnego, zasady zatrudniania i wynagradzania, strukturę etatów i wyniki przeglądów kadrowych pod względem stażu pracy, płci i wykształcenia. Bardzo interesujące są również wyniki ankiety przeprowadzonej wśród pracowników aparatu PZPR w 1987 r.

W drugiej części pracy Autor zaprezentował główne płaszczyzny funkcjonowania partii jako modelu biurokratycznego. Scharakteryzował fenomen biurokracji komunistycznej, počawszy od korzeni biurokracji bolszewickiej. Następnie przedstawił system nomenklatury kadr szczebla wojewódzkiego i przepływ informacji pomiędzy poszczególnymi elementami rozbudowanej struktury. Dużo uwagi poświęcił szeroko rozbudowanemu systemowi doskonalenia kadr, omawiając wszelkie formy szkoleń partyjnych i podstawy funkcjonowania Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu (WUML). Omówił także gospodarkę finansową organizacji wojewódzkiej: dochody pracowników aparatu, budżet i stan majątkowy KW (nieruchomości, samochody itp.).

Zagadnienia z zakresu archiwoznawstwa zostały przeanalizowane w trzeciej części omawianej pracy. Przedstawiono w niej przede wszystkim kwestie składające się na proces aktotwórczy partyjnych kancelarii – kształt systemu kancelaryjnego, technikę biurową i standard kancelaryjny: 1) główne typy wytwarzanej dokumentacji, 2) zasady redagowania pism, 3) podejście i zasady stosowania środków uwierzytelniających. Autor doszedł przy tym do wniosku, że PZPR w ciągu swojego istnienia w żadnej z istniejących struktur nie dopracowała się sprawnej, zorganizowanej kancelarii. Poruszył

także bardzo ciekawy problem komunistycznej nowomowy w kancelarii partyjnej. Uwypuklił jej charakterystyczne cechy – rytualizację i stereotypizację konstrukcji językowych, powołując się na doskonale dobrane przykłady. W tej części pracy omówił też proces archiwizacji: stosunek PZPR do prawa archiwalnego, klasyfikacja i kwalifikacja dokumentacji partyjnej, metody opracowywania akt, zasady funkcjonowania archiwum partyjnego.

Aneks zawiera publikowane po raz pierwszy materiały źródłowe – regulaminy, instrukcje i wytyczne. Dotyczą one funkcjonowania omawianego systemu biurokratycznego, tzn. instancji partyjnych wszystkich szczebli, nomenklatury kadr oraz gromadzenia, przechowywania i przekazywania akt. Dopełniają obraz biurokracji komunistycznej w województwie białskopodlaskim i stanowią cenną pomoc dla badaczy problemu.

W pracy przedstawiającej wojewódzką organizację partyjną jako system biurokratyczny daje się jednak odczuć brak pewnych informacji dotyczących zagadnień kadrowych. Autor wspominał tylko na marginesie o różnych modelach kariery w aparacie partyjnym. Myślę, że powinien zwrócić większą uwagę na opisanie ścieżek kariery „aparaczyków” zajmujących stanowiska kierownicze. Pominął również kwestie nieformalnych mechanizmów i kryteriów awansu w biurokracji partyjnej oraz nadużyć popełnianych przez pracowników aparatu partyjnego.

Także bazę źródłową pracy należałoby rozszerzyć o dokumenty KC PZPR z zasobu Archiwum Akt Nowych. W przechowywanych tam analizach i sprawozdaniach dotyczących działalności instancji PZPR w terenie powinny się znajdować uwagi na temat funkcjonowania biurokracji partyjnej. Ponadto Autor nie dotarł do żyjących pracowników aparatu partyjnego, których relacje mogłyby wnieść pewną wiedzę na temat nieformalnych mechanizmów działania biurokracji PZPR.

Pomimo kilku wymienionych mankamentów praca Dariusza Magiera stanowi cenny wkład do naszego stanu wiedzy na temat biurokracji komunistycznej w Polsce. Jest pierw-

szą próbą wszechstronnego ujęcia problemu na szczeblu wojewódzkim. Miejmy nadzieję, że posłuży jako podstawa do dalszych pogłębionych badań nad funkcjonowaniem biurokra-

tycznych struktur PZPR, a także innych organów władzy w PRL.

Mirosław Szumilo
Lublin

**Arkadiusz Adamczyk, Paulina Biniecka, Katarzyna Kaźmierczak (red.),
Europa XX wieku między totalitaryzmem, autorytaryzmem a demokracją, Wy-
dawnictwo Instytut Stosunków Międzynarodowych UJK, Piotrków Trybu-
nalski 2011, ss. 524**

Książka jest podsumowaniem dotychczasowych prac przeprowadzonych w ramach projektu badawczego „Europa XX w., między autorytaryzmem, totalitaryzmem i demokracją”, realizowanego w ramach międzynarodowego konsorcjum naukowego – utworzonego przez Zakład Doktryn Politycznych i Dyplomacji XX w. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Zakład Teorii Polityki i Metodologii Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski w Warszawie oraz Instytut Europy Środkowej w Esztergom – pod kierunkiem prof. UJK dr. hab. Arkadiusza Adamczyka.

Publikacja zawiera artykuły historyków, politologów, a także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, poszczególne jej części przygotowali przedstawiciele wielu ośrodków naukowych, głównie z Europy Środkowo-wschodniej.

Zasadniczym celem pracy było uporządkowanie i uzupełnienie wiedzy na temat europejskich rozwiązań ustrojowych oraz próba podsumowania w tym kontekście ubiegłego stulecia. Autorzy wstępu stwierdzili, że punktem wyjścia dalszych rozważań było przekonanie, że „choć wiek XX utożsamiany bywał niejednokrotnie z tryumfem demokracji, był jednocześnie okresem, w którym w wielu miejscach świata, w tym również na Starym Kontynencie, funkcjonowały kraje, których ustroje oparte zostały o systemy będące teje demokracji zaprze-

zeniem. Również w Polsce, w przeważającej części XX w. ustrój demokratyczny – na skutek czynników zewnętrznych i uwarunkowań wewnętrznych – nie był w stanie trwale zakorzenić się w polskim systemie politycznym” (s. 13).

Przedmiotem pracy są analizy funkcjonowania dwudziestowiecznych systemów politycznych na przykładach różnych państw. Całość pracy składa się z trzech zasadniczych części poprzedzonych wstępem i czterema artykułami, które w sposób ogólny odwołują się do problematyki systemów politycznych XX w. Pierwsza część jest najbardziej obszerna, zawiera piętnaście artykułów, które w sposób szczegółowy i wieloaspektowy opisują różne przejawy autorytaryzmu w Europie. Część druga jest znacznie mniej rozbudowana. W jej pięciu artykułach zostały ukazane rozmaite oblicza totalitaryzmu. Natomiast ostatnia część, składająca się z trzech artykułów, odnosi się do ustrojów demokratycznych i obszarów pozostających poza nurtami autorytaryzmu i totalitaryzmu.

Snując refleksje o przyczynach przewrotów autorytarnych XX w., Waldemar Paruch dowodzi, że wynikały one z woli zapewnienia „dogodnych warunków do egzystencji podmiotom prymarnym – państwu lub/i narodowi” oraz ze słabości rozwiązań demokratycznych w tym ujęciu, które mogły doprowadzić do rozwoju porządku totalitarnego (s. 29). Wnioskuje, iż konstrukcja ładu międzynarodowego ustalonego po I wojnie światowej powodowała poczucie zagrożenia nowo powstałych państw, a to motywovalo do wprowadzenia systemu autorytar-